

УДК 811.161.2'373.23 (477.81)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-213-20>

ПРИЗВИЩА РІВНЕНЩИНИ ІЗ СУФІКСАМИ -АК, -ЯК

SURNAMES OF RIVNENSHCHINA WITH THE SUFFICES -AK, -YAK

Шийка С. В.,

orcid.org/0000-0002-8138-7205

Scopus Author ID: 58571833200

Researcher ID: V-5897-2018

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики та українознавства

Національного університету водного господарства та природокористування

Статтю присвячено дослідженню особливостей формування і розвитку прізвищ історичної Рівненщини із суфіксами -ак, -як. Уточнено генезу, функції, словотворчі особливості і поширеність антропонічних формантів -ак, -як, розглянуто еволюцію регіональних прізвищ із цими суфіксами.

Зазначається, що характерні для українсько-західнослов'янської мовної єдності суфікси -ак < *-акъ, -як < *-якъ мають давні індоєвропейські та праслов'янські витоки. З великою долею ймовірності можна стверджувати, що в історичну епоху вони замінили собою короткий і малозначущий архаїзм -к-. Первинною функцією формантів була демінутивна, яка згодом за нейтрально-асемантичною ознакою формалізувалася в антропонімічну.

Практика використання регіональних прізвищ із суфіксами -ак-, -як- характерна для історичної Рівненщини XVI століття, як і всієї України, згодом трохи уповільнюється і набуває сучасних тенденцій з юридичною кодифікацією власних особових назв. У сучасному антропоніміконі краю прізвища з -ак (-як), -чак малопродуктивні і становлять близько двох із половиною відсотків від загальної кількості подібних назв.

Відібрані регіональні назви диференційовано у дві тематичні групи за лексико-семантичним і морфологічним способами творення. До першої, відносно невеликої групи назв, віднесено прізвища, які постали в результаті безпосередньої онімізації загальних назв чи антропонімів, що утворені за допомогою наростків -ак- (-як-), -чак-. З метою забезпечення цілісної єдності свідомо розглянуто також прізвища (звичайно ж не морфологічні утворення) у яких -ак- (-як-), -чак- є частиною кореня слова. До другої групи віднесено відіменні і відапелятивні суфіксальні назви. Розподіл останніх здійснено за загальними словотвірними значеннями: особа – носій предметної ознаки, особа – носій певної атрибутивної ознаки, особа – виконавець певної дії, особа співвідносна з певним числом.

Ключові слова: антропонім, прізвище, Рівненщина, суфікс.

The article is devoted to the study of the features of the formation and development of surnames of the historical Rivne region with the suffix -ak, -yak. The genesis, functions, word-forming features and prevalence of anthroponymic formants -ak, -yak are specified, and the evolution of regional surnames with these suffixes is considered.

It is noted that the suffixes -ak < *-akъ, -yak < *-якъ, characteristic of the Ukrainian-West Slavic linguistic unity, have ancient Indo-European and Proto-Slavic origins. It can be argued with a high degree of probability that in the historical era they replaced the short and insignificant archaism -k-. The primary function of the formants was diminutive, which later, according to a neutral-asemantic sign, was formalized into anthroponymic.

The practice of using regional surnames with suffixes -ak-, -yak- is characteristic of the historical Rivne region of the 16th century, as well as of the whole of Ukraine, later slowing down a bit and acquiring modern trends with the legal codification of proper personal names. In the modern anthroponymic of the region, surnames with -ak (-yak), -chak are unproductive and make up about two and a half percent of the total number of such names.

The selected regional names are differentiated into two thematic groups according to lexical-semantic and morphological methods of creation. The first, relatively small group of names includes surnames that arose as a result of direct onymization of common names or anthroponyms, formed using the suffixes -ak- (-yak-), -chak-. In order to ensure holistic unity, surnames (of course, not morphological formations) in which -ak- (-yak-), -chak- are part of the root of the word were also deliberately considered. The second group includes nominal and appellative suffix names. The latter were divided according to general word-forming meanings: a person is the bearer of a subject attribute, a person is the bearer of a certain attributive attribute, a person is the performer of a certain action, a person is correlated with a certain number.

Key words: anthroponym, surname, Rivne region, suffix.

Постановка проблеми. Формування антропоніміки як цілісної наукової системи базується на основі прикладного лінгвістичного матеріалу. Важливим напрямом сучасних ономастичних студій є дослідження еволюції регіональних прізвищевих систем. З огляду на це актуальність вивчення прізвищ (прізвищевих назв до юридичної кодифікації прізвищ) старовинного слов'янського краю – історичної території Рівненської області, зокрема із суфіксами *-ак*, *-як*, в діяхронічному розвитку видається нам незаперечною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження базується на наукових досягненнях українських лінгвістів П. Білоусенка та ін. [1, с. 341–342], О. Кровицької [2, с. 68–71], О. Царука [3, с. 231] про особливості словотворення, зокрема і назв осіб з формантами *-ак-* (*-як-*), *-чак-*, в українській мовній традиції, системних працях вчених-ономастів про розвиток українських прізвищ Ю. Редька [4, с. 107–109], П. Чучки [5, с. 593–620], результатах регіональних розвідок І. Митник [6], Ю. Фернос [7, с. 131–132], П. Чучки [8, с. 304–307] та ін. Прикладним матеріалом дослідження послужили антропоніми, вилучені з літописних та архівних джерел, наукових та науково-популярних праць, зокрема місцевого краєзнавця Я. Пури [9–12], відомостей інтернет-мережі.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей формування і розвитку прізвищ історичної Рівненщини із суфіксами *-ак*, *-як*. Для реалізації мети поставлено завдання: уточнити генезу, функції, словотворчі особливості і поширеність антропонімічних формантів *-ак*, *-як*, спроектувати зазначене на еволюцію розвитку прізвищ історичної Рівненщини із цими суфіксами, використавши для цього регіональний ономастичний матеріал, вилучений із доступної джерельної бази і класифікований за особливостями твірних основ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом суспільно-історичної еволюції словотвірний тип із суфіксом *-ак* (*-як*) в українській мові був малопродуктивним, однак відзначався різноманітністю лексико-словотвірних значень. Ймовірно тому нестримним бажанням дослідників було пояснити витоки морфологічного форманта і його прикладне застосування. Варто зауважити, що єдиної думки щодо цього в слов'янському мовному середовищі не напрацьовано. В узагальненнях українських вчених, зокрема П. Білоусенка та ін. [1, с. 341], О. Кровицької [2, с. 69], здійснених за результатами опрацювання дотичних ономастичних джерел, висловлюються три основні версії походження суфікса *-ак* < **-акъ* (*-як* < **-jakъ*). За першою з них, формант **-акъ* (**-jakъ*) виник в результаті доєднання до іменних або дієслівних абстрактних структур з кінцевим *-а* чи прикметників на *-і* індоєвропейського короткого архаїзму *-k-* в праслов'янську епоху, за другою, він був успадкований праслов'янською мовою в готовому вигляді з праіндоєвропейської, за третьою, цей суфікс є порівняно недавнім новоутвором, який розвинувся самостійно в кожній мові. Безумовно, кожна з висловлених гіпотез має право на існування і може бути підтримана чи спростована опрацюванням значного антропонімічного матеріалу. Нині однозначно можна стверджувати, що аналізовані форманти сформувалися на індоєвропейському і праслов'янському мовному ґрунті. Варто підтримати думку О. Царука, висловлену на основі конкретного дериваційного матеріалу про те, що ареалом функціонування типового переважно для антської мовної підгрупи суфікса **-акъ* є українсько-західнослов'янська єдність, пор., укр. *жебрак*, *пйак*, *вояк*, польськ. *žebrak*, *pajak*, *wojak*, чеськ. *žebrák*, *piják*, *voják* [3, с. 231].

Первинною функцією суфікса *-ак* < **-акъ* була ймовірно демінутивна. Вона прослідковується на прикладах загальних назв, що позначають невеликі або молоді істоти: *лошак* ‘молодий кінь’, д.-рус. *лошакъ*, польськ. *łozzak* ‘лошак’ [13, с. 296], *юнак* ‘молода людина’ [14, с. 2951], в.-луж. *junač* ‘юнак’, н.-луж. ст. *junač* ‘молодець, герой’ [15, с. 522]. Демінутивну семантику на позначення ‘молодого лісу’ на Рівненщині передає географічний термін *молодняк* ‘молодий ліс’ (пор.: *молодняк* ‘молодий сад, ліс’ [14, с. 1333]), ‘малого рову’ – *ривчак* (пор.: *ривчак* ‘зменшувальне від рів’ [14, с. 2261]) [16, с. 70, 96]. Основною ж функцією аналізованого морфологічного форманта була і залишається антропонімічна. Первинна демінутивна семантика, напри-

клад, у прізвищі першоносія **Філяк** [11, с. 264] ‘син Філя (Филимона)’, ‘малий Філь’ з часом втратилася і власна назва набула формального нейтрально-асемантичного статусу. Тепер офіційне прізвище передає лише патронімічне значення, засвідчуючи, що першоносієм був сином Філя (Филимона). Суфікс *-ак* причетний також до формування давніх особових імен *Білак*, *Мудрак*, *Новак*, *Шестак* тощо, які з часом могли формалізуватися до прізвищевих назв: (1437) *Chodor Bilak*¹ [17, с. 51], пор. також сучасні рівненські прізвища **Білак** [11, с. 151], **Мудрак** [18, с. 502], **Новак** [19, с. 141], **Шестак** [12, с. 269].

Особові назви з аналізованим суфіксом на українській історичній території засвідчуються вже в давньоруських літописах: (1096) *хан Боняк*, (1097) *муж Туряк* [20, с. 140, 146]. Із початком XV ст. патронімічна модель з суфіксом *-ак-* (*-як-*) активізується на західноукраїнських землях: (1414) *па(н) корча(к)*, (1407) *пань нестакъ*, (1421) *бо(б) оприша(к)* [5, с. 606]. У другій половині XVI ст. прізвищеві назви з суфіксом *-ак-* (*-як-*) стають тут типовим явищем: *Wasko Huszak*, *Andrey Pepelczak*, *Losko Zinczak*, *Chwedor Bistrak*, *Slec Moraszczak*, *Szenko Tolsczak* [21, с. 127, 138, 140]. Яскравим підтвердженням староукраїнської лінгвістичної картини виступають регіональні особові назви історичної Рівненщини: (1570) *Яцко Маусак*, *Супрун Сугак*, *Иван Падыак* [22, с. 38–40], (1576) *Иван Русакъ*, *Яким Русакъ* [22, с. 48, 63], (1603) *Изубъ Буинак* [22, с. 91], (1649) *Иван Буняк* [19, с. 16] та ін.

Ономастичні джерела засвідчують зростання словотворчої продуктивності форманта *-ак-* (*-як-*) в українській антропонімії протягом наступних двох століть. Доказовим фактажем виступає немала кількість прізвищевих назв у дволексемних антропонімічних формах реєстру Уманського полку Війська Запорозького 1649 року: *Павло Щербакъ*, *Васил Леснякъ*, *Лавринъ Шостак*, *Хведоръ Леснякъ*, *Уласъ Третьакъ*, *Семень Буряк* [23, с. 203, 205, 210, 219, 222, 226]. На Гуцульщині і Західному Поділлі патроніми на *-як* (*-чак*) у XVIII ст. становили чверть, а на Бойківщині, Лемківщині та над Сяном їх питома вага нерідко сягала половини всіх іменникових патронімічних утворень [5, с. 613]. На Рівненщині і Волині подібні моделі цього періоду не були продуктивними, пор. рідкісні прізвища у дослідженні І. Митник: (1631) *Stepan Mysak*, (1694) *Demid Klimczak*, (1735) *Wasył Hawrylak*, (1762) *Jakub Kasprzak*, (1774) *Michał Kuzmiak* [6, с. 244]. Суттєве зростання їх чисельності в місцевому антропоніміконі як і на всьому українському ареалі припадає на початок XX ст., коли відбулися юридична кодифікація прізвищ і запровадження трилексемної форми іменування особи.

У сучасному антропоніміконі України прізвища на *-ак* (*-як*) займають третє місце серед подібних назв у трьох західних областях: Закарпатській, Львівській та Івано-Франківській. Найбільше їх на Бойківщині – 24%, Західному Поділлі – 16,1% та Гуцульщині – 11,68%. У східному напрямку їх відносний показник зменшується. Для прикладу на території Уманщини суфікс *-ак* (*-’ак*), *-чак* малопродуктивний, а динаміка назв упродовж останніх століть є незначною, пор.: XVII ст – 0,57%, XVIII ст – 0,68%, XIX ст. – 0,28%, XX ст. – 0,27%, початок XXI ст – 1,91% [7, с. 131]. Пор. також статистичні показники у Ю. Редька [4, с. 205–206]. На території історичної Рівненщини прізвищевих назв з суфіксами *-ак-* (*-як-*), *-чак-* у період до початку їх офіційної формалізації засвідчено небагато: 25 онімних одиниць із близько трьох тисяч, що становить 0,8%. Серед понад 21,5 тис. прізвищ, які функціонували на території області протягом XX – початку XXI ст. таких назв 542, що становить 2,5%, причому відсоток форм з *-ак* (1,45%) мало відрізняється від відсотка з *-як* (1,1%). Ідентичний відсотковий показник 2,5% (306 онімних одиниць із понад 12,2 тис.) становлять сучасні прізвища обласного центру, засвідчені в телефонному довіднику 2025 року [24]. Варто зауважити, що динаміка і практика використання подібних назв в діяхронічному розвитку і на сучасному рівні синхронізується з основними тенденціями, висловленими в актуальних регіональних і національних антропонімічних дослідженнях.

¹ Усі аналізовані в статті антропоніми подано в графіці тих писемних джерел, із яких їх вилучено; в дужках зазначено рік фіксації історичних назв.

Суспільний розвиток відбувається за певними логічними послідовностями, які описуються інформаційними моделями. Такими лінгвістичними моделями є і регіональні прізвища, в т. ч. із суфіксами *-ак-* (*-як*), *-чак-*. Важливо, на нашу думку, спроектувати висловлене вище на формування прізвищевої системи рівненського краю. В ономастичному середовищі напрацьовані конкретні методики класифікації, вивчення витоків й еволюції таких назв (напр. [4, с. 107–109; 7, с. 131–132; 8, с. 304–307]. Використовуючи практику дедуктивного аналізу, диференціюємо вибірку місцевих прізвищ за лексико-семантичним і морфологічним способами творення, згодом, віднесені до цих тематичних груп антропоніми проаналізуємо за семантикою й особливостями твірних основ.

Невелика частина власних назв утворена шляхом лексико-семантичного переосмислення від імен чи апелятивів, в основі яких вже були морфологічні елементи *-ак-* (*-як*), *-чак-*. У процесі антропонімізації відбулася лише формалізація вихідного слова до розряду прізвищ. У такий спосіб, ймовірно, від особових імен, прізвиськ постали регіональні прізвища: *Бережняк* [25, с. 237], *Березняк* [11, с. 150], *Босак* [12, с. 166], *Гірняк* [11, с. 169], *Крайняк* [19, с. 487], *Лисак* [18, с. 172], *Новак* [19, с. 141], *Приймак* [11, с. 236]; від вказівки на національну, діалектну та територіальну приналежність: (1576) *Иван Русакъ*, *Яким Русакъ* [22, с. 48, 63], *Земляк* [28, с. 506], *Литвак*, *Літвак* [11, с. 210], *Поляк* [11, с. 235], *Прусак* [19, с. 422], *Гоцуляк*, *Гуцуляк* [12, с. 180, 183]; від особових апелятивів, зокрема, агентивно-професійних й атрибутивних назв: *Біляк* [11, с. 152], *Гудак* [11, с. 175], *Дивак* [11, с. 179], *Мудрак* [18, с. 502], *Рибак* [11, с. 240], *Сивак* [11, с. 247], *Синяк* [19, с. 326], *Співак* [11, с. 253], *Стрижак* [11, с. 255], *Чудак* [12, с. 266]; від неособових апелятивів, позначень природних реалій і різних абстракцій: (1570) *Супрун Сугак* [22, с. 40], (1903) *Хом'як* [19, с. 230], *Бабак* [11, с. 145], *Вишняк* [25, с. 489], *Вітряк* [11, с. 163], *Гусак* [11, с. 176], *Дубчак* [19, с. 101], *Корчак* [26, с. 405], *Кругляк* [11, с. 204], *Кусак* [26, с. 552], *Свіжак* [11, с. 246], *Ступак* [11, с. 255], *Черпак* [27, с. 321] тощо. Варто відмітити декілька прізвищ, які не відносяться до цієї тематичної групи назв, але в їхніх непохідних апелятивних основах є *-ак-*: *Бак* [25, с. 181], *Бурлак* [25, с. 407], *Ковпак* [26, с. 290], *Дяк* [28, с. 410], *Жак* [9, с. 40], *Єрмак* [28, с. 429], *Пастернак* [11, с. 230], *Рак* [11, с. 239], (1603) *Молик Сак* [22, с. 90], *Судак* [11, с. 255], *Фак* [27, с. 191], *Чумак* [11, с. 272].

Переважна більшість особових назв досліджуваної вибірки утворена морфологічних способом. До групи відіменних прізвищ віднесемо патронімічні і матронімічні утворення із суфіксами *-ак-* (*-як*), *-чак-*. Семантично вони відбивають родинні мотиваційні зв'язки їх першого носія. Від різних структурних варіантів і давності чоловічих імен утворено прізвища: (1649) *Иван Буняк* [19, с. 16] < слов'янського особового імені *Буна* [17, с. 90], (1860) *Стефанъ Іаковлевъ Федорнякъ* [29, с. 128], *Андросяк* [10, с. 3], *Андрушак*, *Андрушак* [11, с. 144], *Ваняк* [25, с. 431], *Гапончак* [12, с. 175], *Гринчак*, *Гришак* [11, с. 173, 174], *Грицак* [28, с. 207], *Даниляк* [11, с. 176], *Климчак* [11, с. 196], *Лесяк* [18, с. 165], *Миколайчак* [18, с. 421], *Мисак* [18, с. 433], *Михайляк* [9, с. 77], *Михаляк* [18, с. 444], *Наумяк* [19, с. 217], *Петруняк* [10, с. 126], *Семенчак* [30, с. 262], *Семеняк* [10, с. 145], *Стефаняк* [30, с. 444], *Федак* [11, с. 262], *Федорак* [11, с. 263], *Феняк* [12, с. 256], *Філіпчак* [27, с. 217], *Філяк*, *Флорак*, *Франчак* [11, с. 264], *Якубчак* [27, с. 501], *Якуб'як* [11, с. 280], *Якубяк* [27, с. 501], *Янчак* [11, с. 280], від жіночих імен: *Марушак* [18, с. 321], *Настасяк* [11, с. 222], *Ольчак* [31, с. 340], *Пашняк* [10, с. 124], *Томчак* [27, с. 140], *Устяк* [11, с. 262].

У тематичній групі патронімічних назв ми свідомо не розглядаємо прізвища, утворені від особових назв прізвиськового типу, як це, наприклад, зроблено у класичних ономастичних наукових працях Ю. Редька [4, с. 107] та П. Чучки [8, с. 305], оскільки вважаємо, що важко встановити часову, мотиваційну і значеннєву межу між первинним апелятивом і пізнішим прізвиськом. Натомість для групування відапелятивних прізвищ використовуємо методику класифікації дериватів із суфіксом *-акъ* за словотвірними моделями, запропоновану в дослідженні О. Кровицької, яка передбачає додавання форманта до різних твірних основ: іменника,

прикметника, дієслова, числівника і їх дистрибуцію за загальними словотвірними значеннями. Науковиця зазначає, що таке доєднання «не викликає особливих морфологічних змін, крім усічення кінцевих голосних, чергування приголосних у дієслівних основах (*прошакъ* < *просити*)» [2, с. 70]. Ускладнення афікса іншими морфологічними елементами призводить до утворення нових похідних суфіксів: *-вак-*, *-ляк-*, *-нак-*, *-няк*, *-чак-* і розширює спектр майбутніх антропонімів.

У результаті суфіксального нарощення іменникової твірної основи зі значенням «особа – носій предметної ознаки» утворилися регіональні прізвища: *Брінзак* [10, с. 17], *Бурсак* [25, с. 408], *Вдов'як* [25, с. 458], *Гранчак* [11, с. 172], *Дворак* [12, с. 184], *Копит'як* [26, с. 369], *Короляк* [11, с. 200], *Кравчак* [26, с. 446], *Купчак* [26, с. 543], *Масляк* [32, с. 262], *Матус'як* [18, с. 348], *Мед'як* [10, с. 103], *Пальчак* [31, с. 414], *Планчак* [11, с. 233], *Ратуш'няк* [30, с. 108], *Скиб'няк* [10, с. 148], *Турч'няк* [9, с. 125], *Чубак* [11, с. 272], *Шпичак* [11, с. 277] та ін. Антропонімізація апелитивів, утворених шляхом доєднання суфіксів до прикметникової основи, що передає значення «особа – носій певної атрибутивної ознаки» сприяла появі прізвищ: (1603) *Изубъ Буинак* [22, с. 91], (1860) *Стефанъ Өоминъ Сухлякъ* [29, с. 144], *Безус'як* [11, с. 149], *Древ'няк* [11, с. 182], *Зелен'як* [11, с. 188], *Кривчак* [11, с. 203], *Крив'як* [10, с. 81], *Нуж'няк* [18, с. 605], *Поз'няк* [31, с. 548], *Рудак* [30, с. 167], *Сірак* [11, с. 249], *Старанчак* [11, с. 253], *Сухляк* [30, с. 487], *Хиж'няк* [9, с. 131], *Чер'няк* [11, с. 270], *Щербак* [27, с. 451]. Від дієслівних похідних за ознакою «особа – виконавець певної дії» утворено прізвища: (1570) *Иван Пад'як* [22, с. 39], *Бурчак* [25, с. 409], *Вальчак* [25, с. 430], *Верещак* [11, с. 161], *Дрижак* [32, с. 174], *Куриляк* [26, с. 547], *Кусак* [26, с. 552], *Міняк* [18, с. 454], *Пуд'ряк* [11, с. 237], *Ричак* [30, с. 130], *Свістак* [11, с. 246], *Ступак* [11, с. 255], *Сур'мяк* [30, с. 484], *Чебер'як* [10, с. 174] (пор. волинське (1570) *sidorz czeberiak* [6, с. 260]) та ін. На території області побутує також невелика кількість числівникових похідних за ознакою «особа співвідносна з певним числом»: *Єдинак* [12, с. 190], *Осьмак* [31, с. 385], *Півторак* [12, с. 233], *П'ятак* [11, с. 238], *Сімак* [24], *Сьомак* [9, с. 119], *Трет'як* [12, с. 253], *Четверт'як* [10, с. 176], *Шестак* [12, с. 269], *Шостак* [11, с. 276].

Серед місцевого антропонімікону засвідчено біля двох десятків прізвищ, які закінчуються на *-ак-а* (*-як-а*). Цей словотвірний тип, як зазначає О. Кровицька, має праслов'янське походження, характерний для діалектного мовлення і фіксується у пам'ятках української мови XVI ст. [2, с. 68]. Походження таких назв не є однозначним і вимагає спеціальних пояснень. Одні з них утворено шляхом доєднання суфікса *-ак-а* до усіченої дієслівної основи: *Базака* [24] < *базікати*, *Бурмака* [24] < *бурмити*, *Драка* [24] < *драти* (пор. також конфіксальні назви *Задир'яка* [11, с. 187], *Одерака* [19, с. 508]), *Дроб'яка* [11, с. 182], *Забіяка* [12, с. 192], *Ломака* [24] < *ламати* (пор. *Ломако* [11, с. 211]), *Чебер'яка* [12, с. 263], інші – це стилістично забарвлені відіменникові похідні: *Бру'яка* [12, с. 167] < *бру'я* 'швидка течія в річці', 'протяг' [14, с. 181] (пор. *Бру'яко* [25, с. 382]), *Денис'яка* [28, с. 321], *Камен'яка* [11, с. 192], *Пилип'яка* [31, с. 508], *Фурака* [11, с. 264] < діал. *фура* < *фіра* 'віз, підвода' [33, с. 1538]. Засвідчено паралельне використання прізвищ із суфіксами *-як*: *Бру'як* [25, с. 382], *Бру'яка* [12, с. 167] і *Бру'яко* [25, с. 382], *Чебер'як* [10, с. 174] і *Чебер'яка* [12, с. 263]. У деяких прізвищах *-ак* входить до кореня слова, постпозиційне *-а* виступає в ролі флексії, або можливо це, з огляду на наявність дуплетних назв, форма родового відмінка: *Бак* [25, с. 181] – *Ба'ка* [9, с. 9], *Бурлак* [25, с. 407] – *Бурлака* [12, с. 169], *Корсак* [24] – *Корсака* [11, с. 200]. Пор. також *Гайдамака* [12, с. 174], *Голяка* [28, с. 156], *Убийсобака* [24].

Відносність і обмеженість людських знань, недостатньо швидкий процес обміну вже існуючою науковою і прикладною інформацією не завжди дозволяє однозначно витлумачити твірні основи регіональних прізвищ. Для прикладу середньовічне острозьке прізвище *Росомака*, що закінчується на *-ака*: (1576) *Васко Росомака* [22, с. 49] могло постати від непохідного зоологічного позначення *росомаха* 'звір' [14, с. 2331] (пор. діал. *росомак*, пол. *rosomak*, *rosmak*, чes., слов. *rosomák* [34, с. 124]), похідних від нього давніх чоловічих імен «*Росомака* та *Росомак*,

що були зафіксовані в Україні ще в XV ст.» [35, с. 45], сполучення слів *Рос* < *Роси* ‘українці’ і *маха* ‘могутній, великий сильний’ (на зразок *гайдамака* < *гайдамаха*, *розумака* < *розумаха*) [35, с. 47–48] або утворитися суфіксальним способом від деякого гітотетичного давнього імені чи апелятива. Прізвища *Кисляк* [10, с. 68], *Косяк* [10, с. 79] можна відносити як до безпосередніх антропонімів, утворених від слів з *-як*: *кисляк* ‘про в’ялу, нудну людину, що завжди скиглить, жаліється’ [33, с. 538], *косяк* ‘одвірок’, ‘згряя’ [33, с. 579], або вважати суфіксальними похідними за атрибутивною ознакою від *кислий*, *косий*. Прізвище *Писак* [10, с. 127] – це онімізація слова *писак* ‘металевий інструмент, яким користуються для розписування дерев’яних і керамічних виробів’ [33, с. 943] або віддієслівного похідного від *писати* із суфіксом *-ак*. Етимологічно непрозорі твірні основи прізвищ (1603) *Васко Трцяк* [22, с. 90], *Аджейчак* [11, с. 143], *Лалак* [18, с. 131], *Огистяк* [10, с. 117], *Страка* [30, с. 461] та ін. залишають можливість для нових розвідок.

Висновки. Результати дослідження засвідчують, що характерні для українсько-західнослов’янської мовної єдності суфікси *-ак* < **-акъ*, *-як* < **-якъ* мають давні індоєвропейські та праслов’янські витоки. З великою долею ймовірності можна стверджувати, що в історичну епоху вони замінили собою короткий і малозначущий архаїзм *-к*. Первинною функцією формантів була демінутивна, яка згодом за нейтрально-асемантичною ознакою формалізувалася в антропонімічну.

Прізвищеві назви із суфіксами *-ак*-, *-як*- функціонують на західноукраїнських землях з XV ст. Із наступного століття практика їх використання активізується на історичній території Рівненщини як і всієї України, згодом трохи уповільнюється і набуває сучасних тенденцій з юридичною кодифікацією власних особових назв. У сучасному антропоніміконі рівненського краю прізвища з *-ак* (*-як*), *-чак* малопродуктивні і становлять близько двох з половиною відсотків від загальної кількості подібних назв.

Відібрані регіональні назви диференційовано у дві тематичні групи за лексико-семантичним і морфологічним способами творення. До першої, відносно невеликої групи назв, віднесено прізвища, які постали в результаті безпосередньої онімізації загальних назв чи антропонімів, що утворені за допомогою наростків *-ак*- (*-як*-), *-чак*-. З метою забезпечення цілісної єдності свідомо розглянуто також прізвища (звичайно ж не морфологічні утворення) у яких *-ак*- (*-як*-), *-чак*- є частиною кореня слова. До другої групи віднесено відіменні і відапелятивні суфіксальні назви. Дистрибуцію останніх здійснено за загальними словотвірними значеннями: особа – носій предметної ознаки, особа – носій певної атрибутивної ознаки, особа – виконавець певної дії, особа співвідносна з певним числом.

Дослідження показало, що практика використання регіональних прізвищ в історичному розвитку синхронізується із загальнонаціональними тенденціями, результати його мають в перспективі стати частиною інтегрованих ономастичних узагальнень, а методика застосована до вивчення інших регіональних прізвищевих систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / П.І. Білоусенко та ін. Запоріжжя–Кривий Ріг : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 480 с.
2. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір. Львів, 2002. 213 с.
3. Царук О. Українська мова серед інших слов’янських: етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. 324 с.
4. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1966. 216 с.
5. Чучка П.П. Розвиток імен і прізвищ. *Історія української мови: лексика і фразеологія* : монографія. / В.О. Винник та ін. ; ред. кол. : В.М. Русанівський (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1983. С. 592– 620.
6. Mytnik I. Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku. Warszawa, 2010. 412 s.

7. Фернос Ю.І. Антропонімія Уманщини XVII – початку XXI ст. : дис. ... канд. філол наук : 10.02.01. Умань, 2008. 237 с.
8. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття : монографія. Ужгород, 2008. 672 с.
9. Пура Я.О. Сучасні прізвища Ровенщини. Рівно, 1989. Ч. IV. 164 с.
10. Пура Я.О. Сучасні прізвища Рівненщини. Рівне, 1990. Ч. V. 201 с.
11. Пура Я.О. Край наш у назвах. Рівне, 1997. Ч. 3. 287 с.
12. Пура Я.О. Край наш у назвах. Рівне, 1997. Ч. 4. 280 с.
13. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. : О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Т. 3 : Копа – М / укл. : Р.В. Болдирев та ін. Київ : Наукова думка, 1989. 552 с.
14. Словарь української мови : збір. ред. журн. «Кієвская старина» : т. I–IV / упоряд., з дод. власн. матеріалу Борис Грінченко ; опрац. тексту Олександр Оксимець. Переопрац. вид. 1907–1909 рр. Київ, 2010. 2971 с.
15. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. : О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Т. 6 : У – Я / укл. : Р.В. Болдирев та ін. Київ : Наукова думка, 2012. 568 с.
16. Шийка С.В. Словник народних географічних термінів Ровенщини. Тернопіль : Астон, 2016. 118 с.
17. Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.
18. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 6. Рівне : Дятлик М., 2016. 628 с.
19. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. Ровенська область / ред. кол. тому : А.В. М'яловицький А.В. (гол. редкол.) та ін. Київ : Головна редакція УРЕ, 1973. 682 с.
20. Літопис руський / перекл. Л.Є. Махновця ; відп. ред. О.В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.
21. Описи Королівщин в Руських землях XVI віку / під. ред. М. Грушевського. Львів, 1897. Т. II. : Люстрації земель Перемиської і Сяноцької. 314 с.
22. Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII ст. / упор. В. Атаманенко ; ред. Л. Винар. Острог, 2004. 384 с.
23. Реєстр Війська Запорозького 1649 року / ред. кол. : Ф.П. Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1995. 592 с.
24. Телефонний довідник України. За алфавітом. Рівне. (2025). *Проект* SPRAVKA109.NET © 2025. URL: <https://spravka109.net/ua/ukraine> > Рівне (дата звернення: 26.04.2025).
25. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 3. Рівне : ПП ДМ, 2013. 620 с.
26. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 5. Рівне : ПП ДМ, 2014. 604 с.
27. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 9. Рівне : ТЗОВ «Овід», 2019. 564 с.
28. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 4. Рівне : ПП ДМ, 2014. 572 с.
29. Метричні книги православних церков Ровенського повіту. 1860. // Державний архів Житомирської області. Ф. 1. Оп. 78. Спр. 1148. 407 арк.
30. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 8. Рівне : Дятлик М., 2018. 512 с.
31. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 7. Рівне : Дятлик М., 2017. 680 с.
32. Реабілітовані історією. Рівненська область / редкол. тому : відп. секр. А.А. Жив'юк та ін. Кн. 10. Рівне; Житомир : «Полісся», 2021. 432 с.
33. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
34. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / редкол. : О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Т. 5 : Р – Т / укл. : Р.В. Болдирев та ін. Київ : Наукова думка, 2006. 704 с.
35. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 288 с.